

Kvalitatívne zmeny v politickom systéme, ktoré sa uskutočnili po víťaznom februári 1948, zohrali vo vývine československej spoločnosti úlohu principiálneho významu. Rozhodujúcim subjektom v spoločnosti stali sa miesto porazenej buržoázie pracujúci na čele s vyspelou, v bojoch vyskúšanou robotníckou triedou a skúsenou komunistickou stranou. Nástupom pokrokových síl do riadiacich, rozhodujúcich spoločenských orgánov utvorili sa nebývalé možnosti pre významné spoločenské premeny, ktoré sa v priebehu ďalších rokov odzrkadlili nielen v novom usporiadaní politického, ekonomického a sociálneho systému, ale aj v plánovitom zvyšovaní materiálnej a kultúrnej úrovne a v zásadných zmenách v spôsobe života obyvateľov. Dnes po tridsiatich rokoch úspešného budovania socializmu v našej vlasti sa v celej šírke ukázal nielen prvoradý význam politického aspektu v riadení spoločnosti, ale aj veľký význam vytýčeného cieľa, ktorým bola generálna línia výstavby socializmu prijatá na IX. zjazde KSČ v máji 1949.

K základným determinantám, ktoré bezprostredne začali pôsobiť v pretváraní bývalej kapitalistickej spoločnosti na socialistickú spoločnosť, patrí predovšetkým vznik, rozvinutie a upevnenie celospoločenského a skupinového, družstevného vlastníctva výrobných prostriedkov a ďalej cieľavedomé, plánovité usmerňovanie ekonomického, sociálneho, kultúrneho a ideovopolitického života spoločnosti. Obe uvedené formy vlastníctva výrobných prostriedkov a ich všestranný rozvoj utvorili široký priestor a potrebné predpoklady pre mohutný, priam revolučný rozvoj výrobných síl v priemysle a poľnohospodárstve. Do čias víťazstva socialistickej revolúcie výrobné sily obmedzované konzervatívnymi a úzkymi kapitalistickými výrobnými vzťahmi sa znásobili systematickým využívaním výtvarných novodobej vedy a techniky, čo viedlo k nebývalému rozmachu materiálneho, kultúrneho a duchovného bohatstva celej našej spoločnosti, všetkých jej zložiek, tried a skupín bez výnimky.

Osobitne významným momentom, zásluhu na čom má prezieravá a cieľavedomá ekonomická, sociálna a kultúrna politika KSČ, zákonodárnych a vládnych orgánov našej republiky, je skutočnosť, že nástup k budovaniu socialistickej spoločnosti u nás sa dial frontálne, t. j. ako v meste, tak aj na dedine, ako v priemysle a v poľnohospodárstve, tak aj v terciárnej a kvartárnej sfére. Len taký prístup k riešeniu tejto otázky, ako ukázali i praktické skúsenosti v Sovietskom zväze i v ďalších socialistických krajinách, sa ukázal ako jedine správny. Je dobre známy výrok Klementa Gottwalda, že socializmus bez prechodu dediny k socializmu nemožno vybudovať [Gottwald 1971 : 373 an.]. Preto aj otázkam poľnohospodárstva, najmä zakladaniu jednotných roľníckych družstiev sa na IX. zjazde KSČ venovala veľká pozornosť.

Vzhľadom na to, že budovanie socializmu v meste a na dedine tvorí dialektickú jednotu a vzájomne sa podmieňuje, nesporne významnú, ba treba povedať — prvoradú úlohu v socialistickej výstavbe dediny zohrala socialistická industrializácia, budovanie veľkých priemyselných závodov, schopných nielen satu-

rovať zvýšené potreby obyvateľstva priemyselnými výrobkami, ale súčasne zabezpečovať základné prostriedky pre vlastný rozvoj, zdokonaľovanie a reprodukciu priemyselných kapacít. Pre socialistickú výstavbu na dedine malí a majú nesporne veľký význam obe uvedené funkcie socialistickej industrializácie. Nie menší význam má však aj sociálna stránka vecí, že totiž budovaním veľkých priemyselných závodov vo veľkej miere sa odčerpali z dediny prebytoční pracovníci. Boli to najmä poľnohospodárski robotníci, nádeníci a drobní roľníci, ktorí v dôsledku agrárnej preľudnenosti dedín do čias oslobodenia (1945) trpeli buď nezamestnanosťou alebo čiastočnou zamestnanosťou a v dôsledku toho aj veľkou chudobou a biedou. Funkciu odčerpania prebytočných pracovných síl z dedín zohral aj rýchly a všestranný rozvoj terciárnej sféry.

Dôležitým činiteľom, ktorý bezprostredne pôsobil na socialistický vývin československej dediny, je prechod tradičnej, technicky zaostalej poľnohospodárskej malovýroby rodinného typu na družstevnú poľnohospodársku veľkovýrobu, schopnú v plnej miere využívať poznatky novodobej agronomickej vedy a nebyvalou mierou zvýšiť poľnohospodársku produkciu. Zakladanie jednotných roľníckych družstiev u nás vychádzalo z Leninovej koncepcie združstevnenia poľnohospodárskej pôdy. V. I. Lenin videl v spoločnom hospodárení roľníkov nie cieľ, ale prostriedok na uľahčenie práce a zlepšenie hospodárskych a sociálnych podmienok života roľníkov, na koncentráciu výroby a postupné vytváranie veľkých, mechanizovaných a na elektrifikácii založených socialistických poľnohospodárskych podnikov s vysokou úrovňou výroby a produktivity práce. Leninov družstevný plán nevyhnutne predpokladal rozvoj priemyslu, najmä ťažkého, ako základne pre socialistickú rekonštrukciu celého národného hospodárstva [Lenin 1955 : 412 an.]. Po odstupe rokov môžeme konštatovať, že sa splnili Leninove myšlienky, rovnako i Engelsovo konštatovanie o potrebe prechodu od parcelových roľníckych hospodárstiev k poľnohospodárskej veľkovýrobe [Marx-Engels 1966: 364 an.].

V jednotných roľníckych družstvách, k zakladaniu ktorých v masovom rozsahu u nás došlo v 50. rokoch, sa zabezpečilo nielen nebyvalé zvýšenie hektárových výnosov poľnohospodárskych plodín a užitočnosti dobytku, čo má veľký národohospodársky význam, ale tiež dôslednou mechanizáciou poľnohospodárskej práce odbremenili sa pracovníci družstiev od vysilujúcej fyzickej driny. V posledných 10—15 rokoch sa zkrátil ich denný pracovný čas z 11—12,5 hod. na 7—8 hod. a ďalej sa zracuje [Ollík 1792 : 49]. Dobrá a stále sa zvyšujúca spoločenská stabilita a ekonomická prosperita družstiev sa odrazila aj v slušnom a stále sa zlepšujúcom odmeňovaní družstevníkov za vykonanú prácu. Priemerné mesačné zárobky družstevných roľníkov dosiahli približne rovnakú úroveň ako zárobky robotníkov.

Zmeny v základných politických a ekonomických vzťahoch, na ktoré sme vyššie stručne poukázali, najmä zmeny v politickom systéme spoločnosti po víťaznom Februári, ako aj zmeny vo vlastníckych vzťahoch, budovanie socialistickeho priemyslu a socialistickeho poľnohospodárstva, rad vymožeností socialistickeho štátu, najmä socialistický právny poriadok, socialistická demokracia, socialistická kultúrna revolúcia — to všetko počas uplynulých 30 rokov regeneratívne pôsobilo na formovanie kvalitatívne novej sociálnej štruktúry, na zmeny v spôsobe života ľudí, na postupné utváranie rozvinutej socialistickej spoločnosti. Veľmi výrazný politický, ekonomický, sociálny, kultúrny a ideovo-politický rozmach zaznamenala v uplynulých troch desaťročiach najmä československá dedina. Generálny tajomník ÚV KSČ a prezident republiky Gustáv Husák mohol na adresu jej rozvoja na XV. zjazde KSČ konštatovať: „Veľká starostlivosť strany a socialistickeho štátu, pomoc robotníckej triedy našej

dedine priniesli hospodárske a politické výsledky, ktoré nás právom naplňajú radosťou a hrdosťou. Umožňujú sústrediť ešte väčšie úsilie celej našej strany, štátnych a spoločenských orgánov a organizácií na ďalší politický, hospodársky a kultúrny vzostup dediny.“ [XV. zjazd KSČ 1976 : 34].

V posledných rokoch sa na našej dedine uskutočnili početné sociologické, ekonomické a iné výskumy, výsledky ktorých dávajú možnosť urobiť určité zovšeobecnenia, o čo sa v stručnosti pokúsime.

Pokiaľ ide o početný stav obyvateľstva žijúceho na dedine, treba poukázať na to, že zaznamenal v posledných dvoch cenzuálnych desaťročiach (1950—1970) určitý pokles. Kým roku 1950 žilo na československej dedine, t. j. zhruba v obciach do 2000 obyvateľov, okolo 6 017 000 obyvateľov, zatiaľ roku 1970 žije 5 405 000, čo je pokles o 612 000 obyvateľov. Najväčší pokles zaznamenali obce do 500 obyvateľov, a to v ČSR z 20,7 % roku 1950 na 11,6 % roku 1970, v SSR z 13,3 % na 7,4 %; menší pokles bol v skupine obcí do 1000 obyvateľov — v ČSR zo 14,1 % na 12,7 %, v SSR z 23,3 % na 15,3 % a v skupine obcí do 2000 obyvateľov — v ČSR z 11,2 % na 11,0 % a v SSR z 22,3 % na 20,0 % [Statistická 1960 : 58; Statistická 1971 : 84 a 85].

Uvedený pokles počtu obyvateľov bol spôsobený trvalou migráciou z dedín uvedených typov do miest. Migráciu vyvolali na jednej strane vplyvy socialistickej industrializácie, nastrojčivá potreba pracovných síl pri výstavbe veľkých priemyselných závodov a rozvoj terciárnej sféry v mestách a na druhej strane možnosti uvoľňovania ekonomicky aktívnych obyvateľov z dedín v dôsledku prechodu poľnohospodárskej malovýroby na družstevnú poľnohospodársku veľkovýrobu. Touto migráciou a ako ešte ukážeme, aj kyvadlovou pracovnou migráciou sa riešila v kapitalizme veľmi pálčivá otázka agrárnej preľudnenosti vidieckych obcí a spolu s ďalšími činiteľmi prispela k podstatným zmenám sociálnej štruktúry na dedine.

K základným sociálnym premenám, ktoré sa v obciach dedinského typu udiali na báze zmien v politickom a ekonomickom systéme, patria premeny v triednej štruktúre obyvateľov týchto obcí. Predovšetkým, hneď v prvých rokoch budovania socializmu prechádzajú polozamestnaní poľnohospodárski robotníci-nádeníci a drobní roľníci pracovať do budujúcich sa priemyselných závodov a stávajú sa tak priemyselnými robotníkmi — súčasťou vyspelej robotníckej triedy ako určujúceho subjektu v našej spoločnosti. *Tým faktom prestáva na dedinách existovať veľká skupina, ktorá pred oslobodením predstavovala okolo polovice obyvateľov a ktorá ako vo feudalizme, tak aj v kapitalizme bola postihnutá veľkou chudobou a biedou. Treba si uvedomiť, že až socialisticke štátne zriadenie dokázalo na dedine — a pravda aj v meste, zlikvidovať chudobu a biedu, toto nežičlivé postavenie tak veľkej skupiny ľudí!* Po druhé, založením JRD utvára sa na dedine z individuálne hospodariacich roľníkov ako hospodársky veľmi rôznorodej skupiny trieda družstevných roľníkov — bez rozdielu hospodársky dobre situovaných družstevných poľnohospodárov, oddaných spolubojovníkov robotníckej triedy pri budovaní socializmu. Po tretie, súčasne s uvedenými kvalitatívnymi triednymi premenami vzniká na dedine pod vplyvmi rozvoja terciárnej sféry početne silná skupina zamestnancov — skupina duševne pracujúcich ľudí, socialistická inteligencia.

Ako sa zvyšoval na dedine počet priemyselných robotníkov, ukazujú výsledky mikrocenzu uskutočneného roku 1967. Tak napr. v SSR v skupine obcí do 500 obyvateľov vzrástol ich podiel v ekonomicky aktívnom obyvateľstve z 34,4 % v roku 1946 na 48,1 % v roku 1967; v skupine obcí od 500 do 1000 obyvateľov v uvedených rokoch z 35,3 % na 54,7 % a v skupine obcí od 1000 do 2000 obyvateľov zo 48,7 % na 56,5 % [Mikrocenzus 1967]. Paralelne s tým znižoval

sa prirodzene počet ekonomicky aktívnych obyvateľov v poľnohospodárstve. Kým v roku 1946 pracovalo v SSR v poľnohospodárstve 48 %, znížil sa tento podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov v roku 1975 na 16,8 %, z čoho je 11,5 % družstevných roľníkov, 3,6 % pracovníkov štátneho sektoru poľnohospodárstva a 1,7 % jednotlivo hospodáriacich roľníkov.

Ešte rapídnejší je vzrast počtu duševne pracujúcich v skupine uvedených obcí. Kým v obciach do 500 obyvateľov bolo roku 1946 5,0 % duševne pracujúcich v relácii ekonomicky aktívnych obyvateľov, zatiaľ v roku 1967 ich bolo 14,6 %; v skupine obcí od 500 do 1000 obyvateľov vzrástol ich počet v uvedených rokoch zo 7,3 % na 18,8 % a v skupine obcí od 1000 do 2000 obyvateľov zo 7,0 % na 21,5 %, čo je viac ako trojnásobné zvýšenie [Mikrocenzus 1967]. Uvedený trend naznačuje určité zatláčanie prvkov manuálnej práce a narastanie prvkov duševnej práce. Tento jav súvisí nielen s nebývalým rozvojom terciárnej sféry, ale súvisí aj s prenikaním vymožeností vedeckotechnického pokroku do výrobnjej a riadiacej práce a do spoločenských vzťahov (pribúdanie pracovníkov v riadniciach a správnych orgánoch, v zdravotníctve, školstve, kultúre a pod.). Je to proces určitej racionalizácie, intelektualizácie práce a života na dedine.

Podobne ako sa v uplynulých troch desaťročiach zmenila triedna štruktúra vidieckych okcí, zmenila sa aj vzdelanostná štruktúra dedinského obyvateľstva, čo bezprostredne súvisí so zvyšovaním počtu duševne pracujúcich ľudí. Vo zvyšovaní počtu ľudí s vyšším školským vzdelaním sa na našich dedinách od oslobodenia udal veľký pokrok. Kým za buržoaznodemokratickej Československej republiky bolo v jednotlivých obciach len niekoľko ľudí s úplným stredoškolským vzdelaním, spravidla 2—3 učitelia, notár a nepatrný počet ľudí s nižšou odbornou školou, zatiaľ v priebehu troch desaťročí zvýšil sa ich počet na niekoľko desiatok. Napr. v podhorskej obci Devičany, vzdialenej od Levíc asi 16 km, ktorá má okolo 700 obyvateľov, je v súčasnosti do 70 pracovníkov s úplným stredoškolským vzdelaním, 12 pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a 110 pracovníkov s nižšou odbornou školou [Katriak 1976 : 206 an.]. Okrem toho v porovnaní so stavom spred 30—40 rokov sa podstatne zvýšilo aj základné (povinné) školské vzdelanie, čo tiež nasvedčuje, že sa značne rozšíril vzdelanostný rádius dedinského človeka.

Pod vplyvmi mohutného rozvoja výrobných síl, podnecovaného všestranným napredovaním vedeckotechnickej revolúcie, i pod vplyvmi prebiehajúcej spoločenskej delby práce dochádza nielen v mestách, ale aj na dedinách v uplynulých desaťročiach k vzniku a formovaniu nových profesií, a to nielen v oblasti priemyselnej a poľnohospodárskej výroby, ale aj v terciárnej sfére. V období pred ukončením druhej svetovej vojny bola na dedinách socioprofesionálna štruktúra pomerne jednoduchá. Individuálne hospodáriaci roľníci a poľnohospodárski robotníci — nádeníci, ktorí tvorili okolo 80 % populácie vo vidieckych obciach, boli síce v istom zmysle univerzálnymi pracovníkmi — výrobcami, ale bez akejkoľvek vyhranenejšej profesionálnej orientácie. V obciach boli len niektoré remeselnícke profesie ako kováč, obuvník, tesár, mlynár, stolár, ďalej živnostnícke profesie — hostinský, obchodník a pod. V súčasnosti je v obciach takého typu, ako sú spomenuté Devičany, okolo 30 rôznych robotníckych profesií, približne toľko profesií z poľnohospodárskej a hospodársko-správnej oblasti a početné profesie z administratívy. Okrem profesií vyžadujúcich vyučenie, ako zámočník, mechanik, žeriavnik, zvárač atď., sú tu rôzni špecialisti ako agronóm, zootechnik, prevádzkový inšpektor, konštruktér, dispečer, samostatný operátor, referent atď. [Katriak 1976 : 201—203]. Väčšina týchto odborníkov a robotníci dochádzajú denne do práce v priemyselných

závodoch v mestách. V Devičanoch takto pendluje — ide o kyvadlovú pracovnú migráciu — asi 115 pracovníkov, čo je približne tretina z ekonomicky aktívnych obyvateľov.

Možno konkludovať v tom zmysle, že vyššie uvedené údaje o raste počtu robotníkov a duševných pracovníkov, ako aj o vzniku a zvyšovaní počtu nových profesií na dedine i údaje o znižovaní počtu ľudí zamestnaných v poľnohospodárstve jasne naznačujú, že naša dedina postupne stráca tradičný roľnícky charakter a že sa svojou sociálnou štruktúrou čím ďalej viac približuje mestu. Robotníci a zamestnanci bývajúci na dedine a dochádzajúci denne do zamestnania v meste strácajú síce touto dochádzkou mnoho drahocenného času, no pritom majú veľkú zásluhu na tom, a popri nich aj pôsobenie masových komunikačných prostriedkov, že sa na dedinu rýchle prenášajú početné prvky mestskej materiálnej, ideovej a sociálnej kultúry, vzory mestského spôsobu života, počínajúc bývaním, stravovaním, obliekaním, využívaním voľného času atď. Urbanizačný proces, pomešťovania dediny sa začalo zmenami v sociálnej štruktúre a pokračuje percipáciou metského spôsobu života. Tým sa úspešne odstraňujú rozdiely medzi dedinou a mestom. Zaujímavé je, že kým v rámci triednej štruktúry dedinskej populácie prevladá proces zbližovania tried a sociálnych skupín, zatiaľ vo sfére profesionálnej štruktúry prevláda diferenciálny proces, vznikanie nových profesií.

Zmeny v sociálnej štruktúre dediny, na ktoré sme stručne poukázali, diali sa paralelne so zmenami v ekonomickej sfére — s budovaním socialistického priemyslu, ale najmä s prechodom poľnohospodárskej malovýroby na družstevnú poľnohospodársku veľkovýrobu, ba tieto ich v istom zmysle predchádzali. Zakladanie jednotných roľníckych družstiev umožnilo nielen základné zmeny v sociálno-triednej štruktúre dediny, ale — čo má tiež prvoradý význam — družstevné hospodárenie umožnilo, najmä pod vplyvmi vyššieho odborného vzdelania vedúcich kádrov a bohatších skúseností radových družstevníkov, zvýšiť poľnohospodársku výrobu na nebývalú úroveň. Hektárové výnosy poľnohospodárskych plodín sa od šesťdesiatych rokov zvýšili dvojnásobne až trojnásobne a dosahujú napr. u pšenice v priemere okolo 40 q z 1 ha. Je masovým javom, že sa hospodárske výsledky JRD v priebehu 20 rokov viacnásobne zvýšili. Tak napr. v JRD v spomínaných Devičanoch sa v rokoch 1953—1973 produkcia rastlinného sektoru zvýšila sedemnásobne, živočíšného sektoru viac ako dvanásťnásobne, celková hrubá produkcia viac ako jedenásťnásobne, celkové hospodárske výnosy viac ako osemnásobne a stav základných prostriedkov sa zvýšil viac ako osemnásťnásobne [Katriak 1976 : 158 a 162]. Také skvelé hospodárske výsledky umožnili vyplácať družstevníkom za prácu dobré odmeny, ktoré v nejednom prípade prevyšujú i mzdy robotníkov a zamestnancov bývajúcich na dedine. *Možno bez nadsázky konstatovať, že československá dedina, všetky zložky jej obyvateľstva bez rozdielu, nebola nikdy vo svojom dejinnom vývine tak dobre ekonomicky situovaná, ako je v súčasnosti, t. j. v etape budovania rozvinutého socializmu.*

Dobrá a stále sa zlepšujúca ekonomická situácia robotníkov, družstevníkov i zamestnancov, umožnená plnou zamestnanosťou všetkých práceschopných mužov a žien, sa markantne odzrkadľuje vo výstavbe rodinných domov, ktoré sa svojim architektonickým usporiadaním takmer v ničom nelíšia od rodinných domov budovaných v mestách. Majú v porovnaní so staršou zástavbou nielen viac obytných miestností, obývaciu kuchyňu, ale sú vybavené aj kúpeľňou. väčšou i menšou komorou, splachovacím WC, pivnicou, autogarážou a pod. Rovnako dobré a kompletne je aj vybavenie bytov moderným nábytkom, technickým zariadením, ako je ústredné kúrenie, vodovod, elektrina, elektrický

alebo plynový šporák a rôzne elektrické spotrebiče. V novej výstavbe sa po uvedených stránkach v ničom nelíšia domy a byty robotníkov, družstevných roľníkov a zamestnancov. To isté platí aj o domoch a bytoch adaptovaných, renovovaných v období po oslobodení. Vybavenie domácností predmetmi dlhodobej spotreby, ako je elektrická práčka, chladnička, vysávač, televízor, rozhlasový prijímač, osobné auto a pod., sa dostáva na dedinách takmer na takú úroveň ako v meste. Prejavuje sa v tom vysoká životná úroveň obyvateľov vidieckych obcí.

Dôležité je konštatovať, že vzťahy príslušníkov robotníckej triedy, triedy družstevných roľníkov i skupiny inteligencie nemajú antagonistický charakter, ako tomu bolo napr. za buržoáznodemokratickej Československej republiky, kedy krajný individualizmus príslušníkov vedúcej buržoáznej triedy takmer znemožňoval spoločné podujatia v obciach. V súčasnosti iniciatívne spolupracujú príslušníci oboch tried i skupiny zamestnancov — inteligencie na výstavbe a skrášľovaní svojej obce.

Významným momentom v súčasnej výstavbe dedín je, že sa oddeľuje výrobná, ekonomická zóna od obytnej zóny a ďalej, že sa vydeľuje aj spoločenské centrum v obciach, v ktorom je kultúrny dom, škola, obchod, pohostinstvo, park a iné spoločenské zariadenia. Vydeľovanie uvedených zón, rovnako ako vybudované zariadenia občianskej a technickej vybavenosti prispievajú nielen k zvyšovaniu hygienickej a kultúrnej úrovne životného prostredia, ale dodávajú dedine iný, nový vzhľad. Životné prostredie na dedine sa humanizuje a estetizuje a tak lepšie umožňuje kultúrne využívanie pracovného a voľného času i fyzickú a psychickú pohodu ľudí. To všetko i spomenutá výstavba domov a ich technické vybavenie, účelné zariadenie bytov svedčí o tom, že sa podstatne mení obytné i životné prostredie na dedine a že sa aj po tejto stránke úspešne odstraňujú rozdiely medzi mestom a dedinou. Dedina sa urbanizuje aj po uvedených stránkach.

Uvedené premeny v objektívnych ekonomických, sociálnotriednych a kultúrnych podmienkach, ako aj politicko-výchovné a vzdelávacie pôsobenie zariadení socialistického štátu účinne a v pozitívnom zmysle vplývajú a vplývajú na formovanie spoločenského vedomia obyvateľov dediny. Teoretická analýza výskumného materiálu plne potvrdila, že družstevní roľníci bez rozdielu svojej hospodárskej situovanosti pred vstupom do JRD bez výhrad prilnuli k JRD a že ako bývalí jednotlivo hospodariaci roľníci úspešne v sebe prekonali psychickú náklonnosť vlastníť pôdu, vypestovanú a ustálenú počas ich individuálneho hospodárenia. Evidentne sa ukázalo, že si v takej miere, ako robotníci zamestnaní v priemyselných závodoch, zvykli na veľkovýrobnú organizáciu práce, na prácu v skupine a že sú so svojou prácou a pracovným zriadením v JRD spokojní. O tejto identifikácii, stotožnení sa družstevných roľníkov s ich družstvom svedčí okrem iného najmä ich svedomitá práca a dosahované hospodárske výsledky družstiev.

V rámci formovania spoločenského vedomia došlo u obyvateľov vidieckych obcí k dôležitým zmenám v hodnotovej orientácii. Podobne ako u robotníkov a zamestnancov bývajúcich na dedine už nie je životným cieľom ani u družstevných roľníkov nadobúdať a vlastníť pozemky a individuálne na nich hospodáriť. Pokiaľ ide o ekonomickú činnosť, je cieľom ľudí pracovať v zdravom a čistom pracovnom prostredí bez rizika úrazu, v dobrom pracovnom kolektíve, mať možnosť vzdelávať sa a zvyšovať si kvalifikáciu a v neposlednom rade mať aj primeranú odmenu za prácu.

Dôležité zmeny v hodnotovej orientácii nastali aj v tom, že sa veľký počet ľudí — robotníkov, družstevných roľníkov, zamestnancov. študentov, učňov —

zaujíma o politické dianie doma i vo svete a že v tej súvislosti si správne uvedomuje a hodnotí prednosti socialistického spoločenského zriadenia pred kapitalizmom. Je to prejav politickej vyspelosti obyvateľov. So stúpajúcou úrovňou vzdelania ustavične vzrastá na dedinách počet ľudí, ktorí preferujú vedu, vedecké poznanie pred náboženstvom. Tento pozoruhodný jav je príznačný aj pre slovenskú dedinu, v ktorej pred 30 rokmi bol silný vplyv politického klerikalizmu. Príslušníci triedy družstevných roľníkov si osvojili významné ideovo-politické a morálne atributy, ktorými sa vyznačuje robotnícka trieda, najmä pokrokovosť, kolektívnosť, organizovanosť a oddanosť socialistickým ideálom; vzrástla u nich aj politická aktivita.

Pod vplyvmi politických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych premien, na ktoré sme vyššie poukázali, sa formuje na dedinách nový, socialistický spôsob života, ktorý sa ostro odlišuje od tradičného dedinského spôsobu života pred 30—40 rokmi, teda z čias buržoáznodemokratického spoločenského zriadenia. Ako už z vykonanej analýzy vyplýva, formuje sa tento nový spôsob života pod vplyvmi nového spôsobu výroby — rozvinutých výrobných síl a socialistických výrobných vzťahov a možno ho charakterizovať ako súhrn určitých životných návykov a stereotypov, názorov, postojov, morálnych vzorov a ideálov, najmä však výrobných, pracovných a iných aktivít, pomocou ktorých ľudia získavajú materiálne a ideové hodnoty nevyhnutné na uspokojovanie svojich potrieb a záujmov.

V procese socialistickej výstavby bola na dedine zbúraná ekonomická a tým aj triedne antagonistickej bariéra, pozitívne sa prejavil vplyv zmeny vo vlastníckych vzťahoch i nový politický rámec, v ktorom v súčasnej dobe prebiehajú sociálno-ekonomické procesy. Tým a ďalšími vymoženosťami socialistickej spoločnosti bol umožnený rozvoj tvorivých fyzických a psychických síl všetkých členov dedinskej society, všestranný rozvoj ľudskej osobnosti a zdravých medziľudských vzťahov, oslobodených od vykorisťovania a starostí o holú existenciu. To všetko sa výrazne a pozitívne odzrkadlilo na spôsobe života obyvateľov dediny, ktorý sa pokúsime charakterizovať porovnaním so spôsobom života na tradičnej dedine, ktorý bol determinovaný kapitalistickými výrobnými vzťahmi. Na súčasnej dedine v porovnaní s tradičnou dedinou, stručne povedané, prevládajú v spôsobe života tieto tendencie.

*A. Tradičná dedina*  
(z čias kapitalizmu)

*B. Súčasná dedina*  
(socialistická)

### *I. Ekonomická sféra*

- |                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>— výlučná orientácia na vlastníctvo určitej výmery poľnohospodárskej pôdy a potrebného živého a mŕtvého inventára — individuálne rodinné hospodárenie malovýrobného typu</p> <p>— prevaha ručnej práce vo výrobnej činnosti, dlhý pracovný čas, takmer úplná fyzická vyčerpanosť pracovníkov</p> | <p>— identifikácia so skupinovým, družstevným vlastníctvom výrobných prostriedkov (pôdy, strojov, náradia atď.) a s družstevnou veľkovýrobnou formou hospodárenia; cieľ pracovať v zdravotne nezávadnom prostredí a mať primeraný zárobok; v osobnom vlastníctve mať zdravotne nezávadný, primerane technicky vybavený rodinný dom a predmety ako práčka, televízor, osobný automobil a pod.</p> <p>— mechanizácia, racionalizácia výrobných procesov, skracovanie spoločensky nutného pracovného času</p> |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

- nedostatok voľného času dospelých i dospievajúcich členov rodiny
- preferovanie ekonomických aktivít, často na úkor osobných potrieb, ba aj zdravia
- postupné narastanie voľného času
- preferovanie ekonomických aktivít, ale aj dôraz na aktivity kultúrne (vzdelávanie) a spoločenské

## II. Sféra sociálnych vzťahov

- prevaha roľníkov v triednej štruktúre dediny; robotníci, inteligencia v početne malej miere
- zotrvávanie i obyvateľov mladších vekových skupín na dedine a z toho plynúca agrárna preľudnenosť dediny
- tesná pripútanosť poľnohospodárskeho závodu alebo inej ekonomickej činnosti k dedinskej rodine
- základ spoločenských vzťahov utvára rodina a susedstvo
- snaha po udržaní sociálneho statu quo
- spoločenské skupiny a jednotlivci pod stálou neformálnou sociálnou kontrolou dedinskej pospolitosti
- zotrvávanie členov rodiny v rodinnom kruhu; sociálna izolácia a atomizácia
- spoločenská diferenciácia v triedy a skupiny podľa hospodárskej situovanosti obyvateľov
- ubúdanie počtu príslušníkov triedy družstevných roľníkov absolútne i relatívne, narastanie počtu robotníkov a inteligencie
- migrácia obyvateľov z dediny do mesta, zmenšovanie počtu mladých ľudí i celkového počtu obyvateľov na dedine, najmä na dedinách vzdialenejších od mesta
- od dedinskej rodiny sa oddelil poľnohospodársky závod a oddeľuje sa aj výrobná ekonomická činnosť
- základom spoločenských vzťahov popri rodine sa stávajú formálne skupiny, spoločenské organizácie
- sociálny avans po všetkých stránkach
- sociálna kontrola stáva sa formálnou, je v starostlivosti MNV a spoločenských organizácií ustanovených riadiacimi orgánmi obce
- uvedomelá participácia na spoločenskom dianí v obci, utváranie sociálnych zoskupení
- spoločenská diferenciácia podľa stupňa dosiahnutej profesionálnosti a záujmov obyvateľov, spolupráca a vzájomná pomoc

## III. Kultúrna sféra

- veľké rozdiely vo vzdelanostnej a kultúrnej úrovni obyvateľov
- slabý, pozvoľný rozvoj vzdelanosti a kultúrneho života
- zotrvávanie na folklórnej, ľudovej materiálnej a slovesnej tvorbe
- využívanie voľného času na utváranie materiálnych hodnôt (pradenie, tkanie, šitie súčiastok odevu a pod.)
- dedinská spoločnosť sa po stránke vzdelanostnej a kultúrnej homogemizuje smerom k vyššej úrovni
- akcelerácia kolobehu kultúrnych hodnôt, zväčšuje sa účasť obyvateľov na utváraní kultúrnych hodnôt
- rýchle preberanie vzorov mestskej materiálnej, ideovej a sociálnej kultúry, ich uvedomelé prispôbovanie a dotváranie
- využívanie voľného času na seba-vzdelávanie — počúvanie rozhlasu, televízie, čítanie novín, kníh a časopisov, návšteva kultúrnych podujatí, trávenie dovolenky mimo obec a pod.

- stabilizovanie vzorov v kultúrnej oblasti a podobne aj v ekonomickej a sociálnej oblasti
- dynamizovanie kultúrneho života, živé preberanie vzorov v oblasti ekonomického a sociálneho života

#### *IV. Morálna sféra*

- individualizované konanie založené na rodinných vzťahoch a sledujúce úzke rodinné ciele (familizmus)
- súkromno-vlastnícka morálka, individualizmus, rodinné vlastníctvo výrobných prostriedkov
- lpenie na starých zvykoch a tradíciách, konzervatizmus v stravovaní, obliekaní, bývaní a práci
- lpenie na náboženských predsudkoch, fatalizmus, „odovzdávanie sa do vôle božej“
- socializované konanie založené na spolupráci s inými ľuďmi a inštitúciami a zamerané na celospoločenské ciele
- socialistická morálka, družnosť, kolektívizmus, spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov
- modernizmus, pokrokovosť, úsilie po novom vo všetkých oblastiach života
- preferovanie vedy, vedeckého poznania, socialistickej ideológie, úsilie po využívaní vedeckých a technických poznatkov v praxi, iniciatívnosť, invencia, podnikavosť

#### *V. Psychická sféra*

- uvedomovanie si bezmocnosti a závislosti na prírode, na pôde a na výnosoch z nej
- myslenie a konanie s prevahou emotívnych, religijných a magických prvkov v rozhodovaní
- lokálpatriotizmus, provincionalizmus v myslení
- živelnosť, spontánnosť v rozvoji života na dedine
- opatrníčnosť, šporovlivosť až „držgrožstvo“ dedinských ľudí
- uvedomenie si spolupatričnosti so širším kolektívom, sociálna istota
- racionalizované konanie s prevahou vedeckých prvkov pri rozhodovaní; racionalizmus, intelektualizmus v životnej praxi
- úsilie o chápanie otázok z celonárodného, z celoštátneho aspektu
- organizovanosť, cieľavedomosť, plánovanie v živote dedinskej spoločnosti
- premyslené a veľkorysejšie využívanie prostriedkov v záujme individuálneho rozvoja a spoločenského pokroku

Z porovnania uvedených prevládajúcich tendencií možno zistiť, že na česko-slovenskej dedine sa od oslobodenia udiali vo formovaní spôsobu života obyvateľov priamo prevratné kvalitatívne zmeny, hoc vezmeme ktorúkoľvek z uvedených sfér. Z tradičnej dedinskej spoločnosti, ktorá bola charakteristická živelnosťou sa utvárajúcimi pospolitostnými vzťahmi a zaostalým spôsobom výroby a života, sformovala sa spoločnosť s cieľavedomou organizovanou prácou a výrobou, s riadenými spoločenskými vzťahmi, ktorá smelo vykročila vpred a ktorá už v tejto etape svojho vývinu má z uvedených aspektov mnoho spoločných prvkov s mestskou spoločnosťou. Z obyvateľstva, ktoré bolo poznačené znamienkami súkromnovlastníckej morálky a v značnej miere aj náboženskou ideológiou, sformovalo sa obyvateľstvo, ktoré sa zbavilo nánosov starého spôsobu života a ktoré značne pokročilo v osvojovaní si elementov vedeckého poznania a socialistického spôsobu života.

Pokiaľ ide o proces odstraňovania rozdielov medzi spoločenskými triedami a skupinami, medzi fyzicky a duševne pracujúcimi, resp. o formovanie sociálnej štruktúry socialistickej spoločnosti v podmienkach súčasnej našej dediny, možno zhrnúť výsledky nášho pozorovania v tomto zmysle:

a) Pod vplyvmi celospoločenského a skupinového vlastníctva výrobných prostriedkov, ktoré, ako výsledky výskumov ukazujú, pôsobia vo formovaní sociálnej štruktúry identicky, a pod vplyvmi socialistického odmeňovania podľa množstva, kvality a spoločenského významu práce sa dospelo nielen k tomu, že ekonomická situovanosť príslušníkov uvedených tried a skupiny zamestnancov — inteligencie je na značne vysokej úrovni, ktorá sa neustále zvyšuje. ale tiež k tomu, že v ekonomickej situovanosti a životnej úrovni niet medzi uvedenými spoločenskými triedami a skupinou zamestnancov — inteligencie takmer žiadnych rozdielov.

b) Materiál z výskumov ďalej ukazuje, že sa úspešne odstraňujú rozdiely vo vzdelanostnej, kultúrnej a ideovopolitickej úrovni medzi robotníkmi a družstevnými roľníkmi a tiež medzi robotníkmi a družstevnými roľníkmi a zamestnancami.

c) Popritom pod vplyvmi industrializácie poľnohospodárskej výroby dochádza aj k odstraňovaniu rozdielov medzi charakterom práce v poľnohospodárstve a charakterom práce v priemysle a v dôsledku racionalizácie, intelektualizácie týchto druhov práce aj k ich zblížovaniu s prácou duševnou. Významné je zistenie, že pokiaľ ide o osvojovanie si socialistického spôsobu života, dosiahli sa v tomto ohľade ako u robotníkov a zamestnancov, tak aj u družstevných roľníkov takmer rovnaké výsledky.

Z uvedeného konštatovania (body a, b, c) vyplýva, že robotníci, družstevní roľníci i zamestnanci bývajúci na dedine sa z ekonomickej, vzdelanostnej a ideovopolitickej stránky i zo stránky charakteru svojej práce, životnej úrovne a spôsobu života evidentne zblížujú, že sa z uvedených aspektov pomerne rýchlo odstraňujú rozdiely medzi nimi a že sociálna štruktúra obyvateľov vidieckych obcí s družstevnou poľnohospodárskou veľkovýrobou sa rozvíja smerom k rovnorodosti, k sociálnej homogenite. Je to smer vývinu k morálno-politicky, ekonomicky, technicky a kultúrne vysokovyspelej beztriednej komunistickej spoločnosti.

S ohľadom na premeny v sociálnej štruktúre dedinskej spoločnosti, najmä na narastanie počtu priemyselných robotníkov a príslušníkov socialistickej inteligencie, ale tiež s ohľadom na intelektualizáciu práce (v zmysle, že sa zblížuje práca fyzická a duševná), no rovnako aj s ohľadom na zmeny, ktoré sa v uplynulých troch desaťročiach odohrali v obytnom, životnom a v istej miere aj pracovnom prostredí, sa dedina vo veľkej miere priblížila mestu. Z aspektu ekonomickej situovanosti, životnej úrovne a spôsobu života obyvateľov už takmer niet rozdielov medzi ňou a mestom. Toto úspešné odstraňovanie rozdielov medzi dedinou a mestom je výrazom rýchle prebiehajúcej tzv. plošnej urbanizácie, t. j. výrazom toho, že dedina všestranne preberá hmotné, ideové a sociálne prvky mestskej kultúry, pričom sa pretvára vo svojej podstate a doháňa mesto, stáva sa pokrokovou, socialistickou dedinou. Na súčasnom stupni svojho vývinu prekonalá odvekú ekonomickú, sociálnu a kultúrnu izolovanosť a stala sa integrovanou súčasťou spoločenského celku. V plnej miere sa zapojila do kolobehu, v ktorom prúdia elementy novodobej vzdelanosti, vedy a umenia a ktorý svojimi akceleračnými vplyvmi determinuje rovnomerné napredovanie mesta i dediny, všetkých zložiek globálnej spoločnosti ako živého svojrázneho dynamického systému.

Výsledky socialistického rozvoja československej dediny, ktoré sme stručne charakterizovali, ukazujú, že tento rozvoj pokračuje úspešne. Dosiahli sa významné ciele, ktoré KSČ na svojom IX. zjazde pojala do svojho budovateľského programu. Pravda, doterajší rozvoj našej dediny v uvedenom období nebol bez rôznych problémov, prekážok a nedostatkov, ktoré bolo a je potrebné riešiť, prekonávať a odstraňovať. Ako významný činiteľ ukázala sa tu pomoc vedy, vedeckého výskumu. Vedecké riadenie spoločenských procesov predpokladá sledovať, skúmať a porovnávať rozvoj dediny aj z ekologického aspektu, ako tento rozvoj prebieha v industriálnych, nížinných či podhorských oblastiach, či nezaostávajú v ekonomickom a kultúrnom rozvoji niektoré skupiny dedinského obyvateľstva a pod., a včas pomocou sociologických, ekonomických, demografických, sociokultúrnych a iných výskumov identifikovať rôzne nedostatky a hľadať, navrhovať decíznym orgánom racionálne opatrenia na ich odstraňovanie — alebo lepšie — na prevenciu potenciálnych nedostatkov.

### Literatúra

- Gottwald, K.: *Výber z diela II*. Bratislava 1971.  
Katriak, M.: *Devičany v socialistickej výstavbe*. Sociologická monografia. (Pripravené do tlače.) Bratislava 1976.  
Lenin, V. I.: *O družstevnictve*. Spisy, zv. 33. Bratislava 1955.  
Marx K. — Engels, B.: *Spisy, sv. 19*. Praha 1966.  
*Mikrocenzus 1967*. Archiv výskumného materiálu ÚFS SAV.  
Ollík, T.: *Kultúrny a spoločenský profil dedinského obyvateľstva na Slovensku*. Bratislava 1972.  
XV. zjazd KSČ, *sborník hlavních dokumentů*. Praha 1976.  
*Statistická ročenka ČSSR*. Praha, FSÚ 1960.  
*Statistická ročenka ČSSR*. Praha — Bratislava, FSÚ 1971.

### Резюме

Катриак М.: О процессах социалистического развития чехословацкой деревни

С перехода политической власти в руки сознательного рабочего класса во главе с опытной Коммунистической партией Чехословакии в феврале 1948 года начались крупные перемены и в чехословацкой деревне. К числу основных факторов, оказавших влияние на социалистическое развитие деревни, следует отнести прежде всего перевод сельскохозяйственных угодий в кооперативную собственность и строительство единых сельскохозяйственных кооперативов в качестве базы крупного сельскохозяйственного производства, а не в последнюю очередь и создание крупных промышленных предприятий в городах, способных не только удовлетворять потребности населения, но и обеспечивать дорогостоящие потребности воспроизводства промышленных мощностей. Под влиянием указанных факторов, а равно и социалистических производственных отношений, в чехословацкой деревне произошли значительные изменения в социальной структуре. Прежде всего, уже в первые годы социалистического строительства в Чехословакии, не полностью занятые сельскохозяйственные рабочие и мелкие крестьяне уходят работать на строящиеся промышленные предприятия в города, увеличивая таким образом ряды промышленных рабочих, а одновременно разрешая и проблему аграрного перенаселения в деревне. Уже этот факт сам по себе ликвидировал бедность и нищету в чехословацкой деревне, от которой страдала при капитализме почти половина населения деревни. Далее — с возникновением ЕСХК возник класс кооперированных крестьян, сплошь зажиточных тружеников сельского хозяйства, выросший из чрезвычайно разнобразной группы единоличников. В третьих: под влиянием быстрого развития третичной сферы в деревне сложилась многочисленная и все возрастающая группа работников умственного труда — социалистической интеллигенции. Хорошие экономические показатели и социалистические принципы оплаты по труду обеспечили высокий и все возрастающий уровень жизни для всего класса кооперированных крестьян и группы интеллигенции. На этой основе с успехом преодолеваются различия в образовательном уровне, культуре, идейно-политические различия, а также различия в образе жизни между классом кооперированных крестьян и группой социалистической интеллигенции и между городом и деревней. Чехословацкая деревня пережила после освобождения в 1945 году, а особенно после победоносного Февраля 1948 года бурное и всестороннее развитие и становится прогрессивной, социалистической деревней.

## Summary

### **Katriak M.: On the Process of Socialist Development in the Czechoslovak Village**

Subsequent to the assumption of political power in the state by a developed working class headed by the experienced Communist Party in February 1948, significant changes began to assert themselves even in the Czechoslovak village. The basic determinants affecting its socialist development involved, first of all, the introduction of co-operative ownership of agricultural land, the establishment of unified agricultural co-operatives as a large-scale agricultural production basis, and, last but not least, also the building up of big urban industrial enterprises capable not only of saturating the needs of the population but also of securing the basic requisites for the reproduction of industrial capacities. Under the influence of these factors as well as of socialist production relations, significant changes were taking place in the social structure of the Czechoslovak village. In the first place, as early as the first years of building up socialism in Czechoslovakia, semi-employed agricultural workers and small farmers came to work in industrial enterprises that were being built in the towns. This not only increased the numbers of industrial workers but simultaneously solved the problem of the excessive density of agrarian population in country communities. In the Czechoslovak village, this fact helped to eliminate poverty and destitution from which, under capitalism, almost one half of the rural population had been suffering. In the second place, the establishment of unified agricultural co-operatives in villages led to the transformation of the economically extremely heterogeneous group of individually farming peasants into a class of co-operative farmers consisting, without exception, of economically well-situated co-operative agriculturists. In the third place, a numerically strong and ever-growing group of brainworkers arose in the village — the socialist intelligentsia. Considerable economic prosperity and socialist remuneration for the work performed have secured a high, ever-increasing standard of living for all members of the mentioned classes and of the intelligentsia group. On the basis referred to above, educational, cultural and ideo-political differences are successfully eliminated, as well as differences in the way of life of the above-mentioned social classes and the group of socialist intelligentsia; also the differences between town and village are wiped out with success. Since the liberation in 1945, and, in particular, since the victorious February 1948, the Czechoslovak village has undergone a tumultuous and many-sided development and is gradually being turned into a progressive, socialist village.